

Kloka människor och deras bedrifter.

Gammal tro om saker och ting. Upptecknat i Lerbäck av Ruben Carlsson.

Sjukdomar och bot för dem.

Fallandesjuka

Fallandesjuka troddes få bot om de drack blodet från avrättade personer. När den sista avrättningen skedde på Kumla Härads avrättningsplats. Den så kallade "*Vissbo-mon*" (Vissbodamon) 1858 så hände det att när huvudet föll ett par ryttare red fram med en flicka mellan sig. De tog blod med en skopa och tvingade i flickan att dricka och red sedan bort med flickan mellan sig. Att hon var tvungen att springa medförde att det druckna blodet bättre skulle blanda sig i kroppen.

Halsondska

Denna besvärjelse härstammar från nord östra Lerbäck. Upptecknad efter A.V. Öhlin Långstorp som var född 1859.

Halsondska botades säkert om man med blicken riktad mot kyrkan gapade över ett grytlock och sade "*Ja sväljer dej körka*".

Vårtor

Från Snavlunda berättas att man skall samla morgondagg från gravstenarna på kyrkogården med en duk som man sedan vred ur. Denna dagg var ett gott botemedel mot vårtor.

Vårtor gick bort om man tvättade händer mot månen tre torsdagskvällar å rad.

Likaså om man knöt en sytråd om varje vårta och sedan lade dessa under en sten. När trådarna var förmultnade var vårtorna borta.

Vårtbitare så kallades stora gräshoppor som ansågs kunna bita bort vårtor.

Man kunde gnida vårtorna med en fläsksvål och sedan lägga den under en sten.

Hicka

Om man hickade starkt så var det någon som pratade om en.

Ofta använde man skrämsel mot hicka. En gång slaktade man på ett ställe och höll just på att ta ur inälvorna. En medhjälpare hickade. Slaktaren slog då denne med en knippa av inälvorna i ansiktet med önskad effekt.

Man kunde också skrika till ordentligt när den hickande ej anade något.

I Ingelsby var det en person som ständigt hickade. Han höll på med det både dag och natt tills han fick upp blod. Då råddes han gå till mästern Gäfvert i Mörtsjön som ansågs kunna mer än andra. Han troddes innehava en svartkonsbok. Av någon anledning fick han också skulden för att ha "*satt på*" personen i fråga denna hickning. Det berättades att när mästern Gäfvert fick se honom i dörren skall han ha yttrat. "*Jasså du ha fått nog nu*". Så fick han de rådet att på hemvägen bita i den första enebuske han såg. Han följde rådet och blev frisk.

Gamla personer berättar om en sjukdom som rasade för länge sedan. De angripna började att hicka och höll på med det tills de dog.

Stamning

Det botades genom att bita i de muskelryckningar som förekom i köttet på ett nyslaktat djur.

Revormar

De botades med att man tog en brödbit och ritade med den en femuddig stjärna kring det onda stället. Brödbiten skulle sedan givas åt en hund.

Svinklåda

Så kallad "*svinklåda*" som man ibland fick botades lätt genom att rulla sig runt i "*svinbörsan*". (Bädden av halm där grisen låg).

Fulvärken

Förr fanns det en sjukdom som plötsligt satte sig i fingerlederna. Den kallades för "*fulvärken*" eller "*fulfela*". Den påstods komma farande utan något vidare. Det var en svår värk som det knappast fanns någon bot för.

Ett sätt var dock att lägga hundträck på det onda. Det var även bra att sticka fingrarna i hett vatten.

Näckabettet

En gammal man från Skuru, Tärnqvist berättade en gång om en pojke som fick "*näckabettet*". Han var i sällskap med en annan vid en sjö för att fiska. När han skulle hoppa över en bäck högg det till i benet på honom. Det var "*näckabettet*" han fick och det berodde på att han svor till när han hoppade över bäcken.

Ormbett

Botades om en person som vid födseln hade tänder i munnen bet över hugget.

För att förebygga att bli ormbiten skulle man äta upp den första blåsippa man hittade på våren.

Angående ormar så ansågs det att huggormen tog upp sitt gift från jorden. Skulle inte huggormen finnas så var jorden full av gift menade de gamle.

Kistnaglar

"*Kistnaglar*" kallades en sorts bölder på barn.

Lögnblommor

Kvisslor på tungan kallades för "*lögnblommor*". Fick man sådana så var det någon illvillig människa som förtalade en bakom ryggen. Var de på höger sida var det en karl som baktalade annars en kvinna.

Problem vid barnafödelse.

En vedhuggare måste alltid komma ihåg att vid klyvning av ved alltid tillse att varje vedträ var helt åtskilt. Inga spjälor fick hålla det samman. I annat fall fick hans hustru det svårt vid barnafödelse. Likaså fick ej yxan sitta kvar fasthuggen i stubben efter det att arbetet var avslutat.

Blodstillning

Om man skadade sig så att starkt blodflöde uppstod så kunde man stilla det med stött socker som ströddes på "*nockanät*" (spindelväv) som lades på såret.

Nagelklippning och tandvärk.

Klippa naglarna skulle helst göras på en fredag annars kunde det bli otur. Det skulle också vara bra mot tandvärk att klippa på en fredag.

Eksem

Det botade man med nykter spott. D.v.s. man skulle innan man hade ätit något på morgonen spotta den som hade eksem mitt i ansiktet. Det skulle också vara bra att stryka nyktert spott på det onda.

Hastig sjukdom.

Blev någon hastigt sjuk så troddes det vara trollskott. Eller också så var det gastkramning. Ett medel var att värma en sax. Svepa in den i en handduk och sedan föra den tre gånger ”*ånsyls*” (motsols) kring kroppen.

Engelska sjukan.

”*Åltan*” eller Engelska sjukan botades ofta vid Gålsjö kors. Det var vanligt att man långt in på 1800-talet skar upp en torva jord på norrsidan av vägkorset så att båda ändarna hängde kvar i marken. Sedan drogs barnet genom öppningen under torvan. Det kallades att ”*jorddra*”. Här i korset var det dubbelt effektivt. Tre gånger skall barnet dras motsols under torvan. Samtidigt skulle en slant offeras. När sedan tovan växt igen var barnet friskt.

Getingstick

Jord skulle läggas på getingstick så skulle det snart bli bra. (Berättelse från Snavlunda).

Lönnen som tog bort värk.

Johan Andersson i Tycke berättade att det stod en stor lönn vid ”Väskan”. Den hade en otäckt tjock stam och en väldigt stor krona. Det hade satts bort så mycket värk och otyg i den så ingen tordes hugga omkull den. Den var full av spik och stålbitar som borrats in. Man skulle kunna sätta in fulvärk, tandvärk och varbildningar i den. En dag när vi höll på och högg därnere så tog vi och ”*smäkte ikull lönnan*”. Vi var inte rädda för skrock. Vi tog mod till oss och allt gick bra.

Fläderte mot förkylning, feber, heshet, fluss och bölder.

Från både Snavlunda och Lerbäck berättas att fläderte var ett svett drivande medel som dracks mot förkylning och feber. Man kokade också fläderte och lade på halsen vid heshet och fluss. En gröt av fläder lades också på bölder för att driva bort dem.

Trollmjöl

Från Snavlunda berättas om trollmjöl som yrde när en buske blommade. Man sade att trollkäringar då passade på att samla in detta.

Värnsnät

I både Lerbäck och Snavlunda tog man spindelnät och lade på öppna sår samt krossade socker och lade ovanpå. Bränd pappersaska var också bra.

Skrock vid Döberg Snavlunda.

Josefina Pettersson i Lövstastugan berättade att Anders hustru i Döberg var ibland sjuk på ett underligt sätt. Hon fick någon sorts besatthet och sprang efter andra flickor och ville göra av med dem. De måste springa undan för henne vid sådana tillfällen eller slåss med henne. De sökte för henne och använde även ”*niopinnar*” men hur de användes visste inte berätterskan.

Bloddrickning vid avrättningar.

Då den sista avrättningen hölls på Svinnerstamon åkte och gick folk dit långväga ifrån. De fick sitt lystmäte tillfredsställt.

Lovisa Fredriksson i Falköping 81 år 1927 med en berättelse från hennes far och mor. I Askersund fanns det en kvinna som ansågs vara mycket styv på att dra ut tänder. Hon hade en dotter som led av fallandesjuka. Man trodde att en sådan sjukling drack människoblod så skulle man bli frisk igen. När därför en brottsling avrättades hände det att man förde fram sjuka att dricka av den dödes blod. Så också med denna flicka. En del tyckte det var så hemskt att de svimmade.

Ett par män till häst redo sedan bort med henne springande emellan hästarna. Detta för att blodet skulle bli omskakad i henne och inte levra sig utan komma ut i lemmarna.

Nytt linne.

Att säkerställa sig för onda makters ingripande mot ens varelse var det brukligt att då ett nytt linne togs på för första gången att släppa ett glödande kol mellan linnet och kroppen.

Vidare sedan varje gång det tvättades spotta inför detsamma innan det togs på.

Påsatt värk.

Smärta någonstans i kroppen som befarades var ”*satt på*” kunde botas genom att ta en sax och föra den med hast ”*ånsyls*”(motsols) kring det onda stället några gånger. För att få proceduren mer effektiv var det säkrast att i hast vända svängningen av saxen åt motsatt håll. Detta under frammumlande någon besvärjelseformel.

Magra spädbarn

Då spädbarn och barn upp till ett års ålder grät och jämrade sig dag och natt och synnerligen om deras fingrar var smala och veka trodde man att de sögs av ”älvorna”. För att få bot för detta och få älvorna bortdrivna måste barnet rökas. Till denna rökelse som verkställdes i den tidens stora och öppna spisar användes många saker. Svavel, linnetrasor, gammalt läder men helst en sko som varit till vänster fot. Bark av tibast eller *älvnäver*. (ett slags lav eller svamp).

Denna sats antändes och frambringade en kvävande rök. I denna rök svängdes barnet ”*ånsyls*” (motsols) omkring några varv under upprepande av någon besvärjelseformel. Hur denna lydde hade nedtecknaren Linus Hellzon i Mariedam ej någon aning om. Det antecknades att så sent som på 1870-talet verkställdes en sådan procedur i en av nedskrivarens grannstugor.

Skervan

För åtskilliga sjukdomar som mänskligheten led av och synnerligen den så kallade ”skervan” troddes det vara ett osvikligt medel att utav stugdörrarnas handtag, eller låsvred skava lös partiklar och blanda i maten åt den sjuke. Läkekraften i detta avskav skulle bestå i att både god och ond han hade tagit i handtaget. Nedskrivarens mor berättade att hon i sin ungdomstid en gång genom en klok gummas ordination blivit kurerad enligt ovan nämnda recept.

Om man hade återfått en sak som var stulen så var avskav från den ett verksamt medel att bota vissa sjukdomar med.

Läkedomsträd

Om det fanns större träd norr om gårdens byggnader så kunde de användas till att sätta bort värk. Var från en böld eller blod från tandköttet kring den värkande tanden togs till trädet.

Ett hål borrades genom trädets bark och in i stammen. Där sattes trasan eller blodet in. En propp sattes i hålet och så skull det onda försvinna. Man kunde också peta med en spik i varet eller runt tanden och sedan slå in den i trädet. Men ve den som fällde detta träd. Allt det onda som var insatt skulle drabba honom.

Knarr i lederna.

Linus Hellzon i Mariedam berättar att bota knarren tillgick så att man tog ett visst antal halmpipor. Tre, sju eller nio stycken. De måste vara valda så att minst tre leder finns på varje pipa. Dessa halmpipor fördes över den värkande kroppsdelen, eller där knarren satt vanligtvis i handleden. Tre gånger ”*ånsyls*” (motsols). Sedan avhöggs en led i taget av halmpiporna med en yxa mot en tröskel i stugan.

Detta upprepades alltså tre gånger. Vid huggningen upprepades följande besvärjelseformel.

”*Jag hugger, jag hugger*”. Den som skulle botas frågade då. ”*Va hugger du efter*”. Svaret blev då ”*Jag hugger bort knarren den narren ur armen å in i tröskeln.*”

Var det en man som skulle botas var det en kvinna som måste hugga och läsa besvärjelsen annars vice versa.

Det berättades från Skyllbergstrakten om en kvinna som skulle hugga bort knarren på en man. Detta gick till som ovan skrivet men med den något annorlunda avslutande besvärjelsen som löd. *"Den knarren ska sitta i tröskel å inte på dej."* Kvinnan som var med barn och flickan som sedan föddes hade flera fingrar liksom avhuggna.

Ett botemedel var också om det fanns ett hus på gården som blivit flyttat och återuppbyggt tre gånger så gick det att häva knarren mot norra knuten. Man satte den angripna kroppsdelen mot knuten och upprepade under det att man tre gånger *"hävde"*. *"Ja häver bört knarren den narren eller hanlen i knuten"* Linus Hellzon som gjort dessa uppteckningar hade i sin barndom sett dylik *"hävning"* som många gånger utfördes vid en vedbod vid hemmet. Vedboden hade blivit flyttat tre gånger och på lek utförde nedtecknaren denna procedur.

Gastkramad

Ofta trodde sig de gamla ha blivit gastkramade. Detta gav sig till känna på så sätt att de kände en kall rysning genom hela kroppen. De blev i behov att ideligen sträcka på sig och blev ömma i hela kroppen. Ofta blev man också rätt så sjuk allt beroende hur hårt gästen hade kramat till. Kunde man i hast då man först kände yttringen av denna kramning få loss en tråd av skjortkragen eller halsduken och tugga i sig den så var det ett osvikligt botemedel.

Förtrollning

Var man ute i skog och mark och blev vilsen och ej hittade hem så var ju detta förtrollning. Att få denna förtrollning hävd gick till så att man vände ett klädesplagg ut och in. Straxt kom man till rätta och hittade hem.

Trollskott

Virvelvindar som följer marken och upprör sand, stickor och gräs troddes vara "utsända". Det var med andra ord trollskott eller en trollpacka som var ute och reste. Nu gällde det att akta sig så man inte kom in i en sådan virvelvind. För att säkerställa sig mot detta var det bäst att kraftigt spotta mot vinden. Hade man stål exempelvis en kniv på sig kunde man kasta den mot virveln. Det var ett kraftigt skydd.

Det berättas att Jan Gustaf från Eskedalen hade mött en sådan där virvelvind som han motade genom att läsa något så att den vände förbi honom.

Ryggskott

Det botades genom att ha ålskinn runt ryggen.

Stämna blod

Ett söndagsstruket plagg kunde man stämna blod med.

Naturmedel

Tibast och vänderot var tillförlitliga medel mot de flesta sjukdomar.

Ormar

De kunde ta plats i människor som låg och sov trodde man. De rann ned i halsen när den sovande gäspade. En flicka som ofta var sjuk somnade en gång då hon gräddade bröd. En person som kom in såg då en orm på flickans bröst. När hon sedan skulle vakna rann ormen kvickt in i munnen på henne. De trodde att det var det nygräddade brödets doft som lockade ut ormen.

Engelska sjukan

I Rude fanns en flicka som led av denna sjukdom. En lappgumma kom en dag dit och lovade att bota henne. Hon föreskrev att flickan skulle läggas i ett förkläde som sedan knöts ihop. Så fick modern hålla flickan under ungsaskan som hon rakade eller sopade ut på morgonen då hon skulle baka. Ungsaskan skulle nämligen löpa över det sjuka barnet för att det skulle bli friskt. I detta fall hjälpte det dock ej. Flickan blev lång och mager. Dog när hon var fullvuxen.

Benklåda

Klåda på benen kunde man få om man kastade sitt vatten över en ”älvdans” eller satte sig över en sådan. Man skulle därför spotta efter sig efter att ha utfört sådana handlingar.

Digerdöden eller svartdöden.

Det var en pestsjukdom som gick fram över bygderna. Den började med nysningar sades det. Därför säger man än i dag ”*Gud hjälp*” ibland vid nysning.

Tandvärk

Naglar skulle klippas på en fredag. Dels var det säkrare att få tur med det man företog sig. Det var också bra mot tandvärk.

Man kunde slå eller sätta in den i ett träd genom att peta i tanden med en spik tills det blödde varefter man satt den i trädet.

Man kunde också bota tandvärk genom att ta en glödgad tråd eller spik mot roten av tanden.

Vanligt var också att använda sig av skedvatten, saltsyra, kamfert, snus och brännvin.

Var det tandböld så lade man ett klivet galläpple på.

Rovfröbrännvin

För att få ett starkt brännvin lade man ibland vallmoknoppar i detsamma. Den vita saven i knopparna hade en väldigt berusande inverkan eftersom det innehöll opium. Den som drack sådant brännvin märkte först inte något särskilt. Den druckne kunde sedan ofta gå ett stycke iväg innan han blev helt redlös eller i värsta fall somnade för alltid.

Flygande bettet.

Sådant kunde komma farandes utan vidare och satte sig både på folk och få. Man beskrev ”**bettet**” som någonting vitt som flög omkring i luften. Den drabbade fick en häftig och långvarig värk. Det ”*börnade*” och värkte där ”*bettet*” hade satt sig fast.

Det fanns också brett i vatten. Som bot ordinerades den sjuke att ”*bita över de onda*”. Man kunde också lägga ”*röa maskar*” på det onda som sedan bands om.

Förkylning

Då skulle man andas in ångan av terpentin. Te av fläderblommor var också bra.

Frossa

”*Frösen*” eller frossan var också en svår sjukdom. Man skilde på ”*annan-das å tre-dars frossa*”.

Juleljus mot värk.

Juleljus från kyrkans otta gick att använda mot sådant som ”*estade sej å va ont*”. Man skulle gnida med ljuset på det onda stället. Därför försökte man få med sig en ljusstump från ottan.

Utväxter på kroppen.

Den som led av utväxter på kroppen kunde få dessa att försvinna genom att hämta ett ”*döben*” från kyrkogården någon natt. Man måste dock be den döde att få låna. Så lät man växten blöda på ”*döingsbenet*”. Därefter bar man tillbaka benet inom föreskriven tid och tackade för lånet.

Ohyra

Det blev man av med på så sätt att man tog några löss i en trasa som sedan nedgrävdes på kyrkogården. Då försvann också den övriga ohyran man hade.

Lyktgubbar

Man kunde bli sjuk av att tala om att man sett lyktgubbar. Sådana ljus syntes i bland i kärr och på kyrkogårdar. Man fick ej berätta om en sådan syn förrän påföljande dag.

Friska barn.

Småbarn skulle badas i "*enahavre*" årsskott av en en. Det skulle vara mycket hälsosamt.

Huvudvärk

Man fick huvudvärk om man klippte hår ute så att fåglar fick tag i det. Man kunde bota med att ligga på en kudde innehållande humle. "*Ganinplåster bak öra*" var också bra.

Hudkräfta

Det botades med en gröt av rågmjöl och honung.

Kylskada

Botades med svingalla eller fotogen.

Reumatism

Tvålsprit och Riga-balsam var ett medel som ordinerades mot denna sjukdom.

Ett recept ordinerat av Lars-Erik i Fåglasången Lerbäck död sedan början av 1900-talet lydde sålunda:

Till invärtes bruk: 120 g dulkamara, 80 g fläderblomma, 53 g semablad, 80 g hilifolium, 120 g tallstrunt, 513 g svarta vinbärsblad, 213 g pepparrot. Detta kokas i ett förtent kärl med 10,5 liter vatten tills hälften återstår. När sedan dekonten kallnat silas den och hälls på buteljer. Förvaras på ett svalt ställe. Ett dricksglas tre gånger om dagen före maten ordinerades. Man kunde tillsätta lite citronsaft.

Till utvärtes bruk: 26 g gult vax, 27 g bergunderharts, 27 g venedisk terpentin, 79 g vanligt beck. Allt detta smältes tillsammans. Tag sedan av blandningen och stryk med en pensel en bit pergament eller en bit silkespapper. Detta pålägges på det onda stället och bytes dagligen. Detta bör fortgå 1 till 2 månader och samtidigt skall man bada 35 g varma sodabad tillredda av 0,5 soda till varje bad. Varannan gång bör också tallbarrsolja också tillsättas.

Skabb

Mot skabb kokades "*getapärs*". Så kallade man skvattramet som växte i mossarna.

En näve av blommor och blad som sedan kokades i en timma. Så tvättade man sig i det.

Näsblod

Det botades med en bit gråpapper eller läskpapper i "*ganna*" gommen eller under tungan.

Aloé

Denna rumsväxt med spetsiga blad botade nyuppkomna sår.

Snuva

Man kunde stryka fårtalg under fötterna och värma dem mot en brasa för att bota snuva.

Torra fötter.

Led man av för torra fötter skulle man fläka en sill och lägga en halva i var sko. Då kom snart fotsvetten tillbaka.

Sura uppstötningar.

"*Vattkloa*" eller sura uppstötningar botades bäst med malörtsbrännvin.

Urinbesvär

Mot "stämna" eller urinbesvär kokade man persilja och drack. Kokt kvickrot var också ett bra medel.

En nota från J. A. Zachrisson Mariedal.

Boskapsterjack 6 öre, kroppulfer 6 öre, antimodiumkrudi 6 öre, ektakelvågen 6 öre, kallandsrot 6 öre, vändört 6 öre, röd och vit koral 6 öre, säfvensbomsgräs 6 öre, báfvergeld 12 öre, judebeck 6 öre, tisseltarla 6 öre, elomannakraft 6 öre, böfvel 6 öre, valfiskfjäll 6 öre, jahannesbröd 6 öre, sångkummin 6 öre. Summa 1:02. Skall pulveriseras.

Blå Skrivbok renskriven av Ingvar Björck 2016-02-17